

НОВОТО ПРЕВЪПЛЪЩЕНИЕ НА ПАЛЕЧКО

Здравко Петров

Обичам да се зачитам в некролози, в тях леко се долавя диханието на някой чужд, неподозиран, неповторим живот. Веднъж на една къса софийска уличка се зачетех в един току-що разлепен некролог. Явно погледът ми беше привлечен от необичайното име, покойникът беше от италиански произход. Не след дълго време това име срещнах в едно стихотворение на Валери Петров, поместено в последната му книга, то се казва „Отвян от вихъра“. Понеже съм виждал на тая уличка как В. Петров се занимава с колата си, мислено свързах тия два факта. Просто станах неволен свидетел на раждането на едно негово стихотворение или по-точно на неговия асоциативен подтик. И както обикновено става в поезията, един най-незначителен факт може да даде повод за емоционален размисъл. В случая Валери Петров е минал край къщата, прочел е некролога и в него се е зародила една емоционална идея, която по-късно е прераснала в трайно поетическо обобщение. Много минавачи са минали край скръбния наслов за Анджело Руджери, но никой от тях не е направил от тоя факт поезия, не го е превърнал в неповторимо емоционално преживяване, в тъжен размисъл за човешката съдба.

Авторът на поемата „В меката есен“ обича незначителното, едва забележимото да превърне в поезия, да види в обикновеното необикновеното. И в това отношение той има някакви магьоснически очила, които — уви! — ние простосмъртните не притежаваме. Той вижда детайлите, подробностите, крехките кости на нещата, „мистиката“ на предметите и спомените. Той знае фарфора, от който е направено нашето детство, загадъчния механизъм на всяко увлечение и страст. И с тая си способност той е щастлив или нещастен. Чели сме още като деца, че мравките виждат ултравиолетовите лъчи. И у В. Петров има тая способност да открива някакви невидими жилки, които не може да забележи простото око. В един разговор Б. Делчев преди години беше казал за Валери Петров, че той „тънко преде“, че за разлика от други поети той няма само една струна в душата си. . . Но и сам В. Петров потвърждава тая констатация с всяка нова книга.

*

Налага ни се пак да се върнем към стихотворението, посветено на неизвестния Анджело Руджери, защото то най-добре характеризира тая способност на поета — от малкото да извлече голямото, неповторимото. Във всеки човешки живот има нещо интересно, независимо дали той е нищожен или велик. Във всяка индивидуалност трепти „чудото“ на живота. Един отломък от писмо, едно случайно изтървано име в любовна кореспонденция, мемоарни шепо̀ти,

стрък спомени от миналото са в състояние да те заинтригуват, развълнуват, да те сродят с някакво загадъчно битие. Преди години четох „Грибоедовска Москва“ на М. А. Хершензон, забравил съм много неща, но оттам отнесох в себе си образа на една злочеста, туберкулозна девичка, която оставила неизвестна кореспонденция. Но тя заживява в тия писма със своето неповторимо дихание. Подобно явление срещаме, когато открием по прашните тавани захвърлената кореспонденция на някои неизвестни лица и се зачитаме в нея. В миг нещо ни сродява с тия отдавна измрели хора, някаква тайнствена нишка ни свързва с техните страсти, мечти, възжеления, понякога нищожни житейски интереси. Аз никога не съм виждал и няма да видя Мария Башкирцева, но много неща мога да кажа за нея по оставения дневник, също така и за Плиниевата вила, съществувала преди толкова векове. И отново отдадени по нов повод на тия стари размисли, преоткриваме старата мъдрост на алхимиците, които виждаха макрокосмоса открит в микрокосмоса. . . Поетът в съдбата на Анджело Руджери долавя нещо печално, артистично, някаква неподозирана одисея на беглеца, напуснал белотата на Апенините и озовал се в котловината на родината:

Певец? Беглец? Жонгльор от цирка?
Кой знае по кое ли време
у нас е спрял на кратка спирка
и е забравил да поеме!

И губели поляка сила
лица и спомени детински.
И Витоша се наслоила
над гребените апенински.

И що? От разни сме народи,
но тука покрив той намери.
Съпруга Пенка, син Методи
скърбят по Анджело Руджери.

(«Отвеси от вихъра»)

Не знам защо, но от край време италианците, попаднали на наша почва, будят съжаление. Може би оттам идва това определение „изпаднал“ италианец, което звучи още в детските ни уши. А може би това е съдбата на емигранта, чужденеца, беглеца, който навсякъде носи бездомническото си покривало. Възможно е асоциацията да е още по-далечна, отвежда ни към епохата на нашето детство, епохата на Хектор Мало? Обикновено на италианците, попаднали на наша земя, гледаме като печални отломки на някаква артистична раса. Самите ние често сме ги срещали по прашните улици на града, в знойния следобед с неизменната шарманка, бърбивия папагал и вечното зелено перце върху шапчицата. А може би при последна сметка за това чувство е виновен кабаретният поет Вертински и неговите строфи за „Сумасшедший шарманчик“. Но не само от това стихотворение за странствуващия италианец, но от цялата стихосбирка на Валери Петров струи някаква тиха печал, някаква овладяно примирение, че тъй вървят нещата, че тъй върви светът. . . Това е някаква златиста печал, която идва от годините и мъдростта. Но това е вече законно дошло настроение. За разлика от предишната, старата, настроение, дошло като резултат на преждевременно прочетеното, на безвреме изконсумираното от мъдрото неразумно дете. Тия песимистични настроения, тия „ненавременни мисли“ ни са известни още от студентските му поети, когато той четеше три томния учебник по анатомия, употребяваше латински сентенции, беше изпълнен с печалнит езвучи на „Гаудеамуса“, размишляваше върху кръговрата на живота, неща, които са измъчвали толкова изтънчени умове. Тогавашната печал беше подхранена и от военната конюнктура.

Все повече се прокрадва у Валери Петров една тъга, едно тънко носталгично настроение към изминатото; към песните, които никога няма да чуем, към лицата, които никога няма да видим, към спомените, към изтичащото време. Това съвпада и с годините, с неумолимия вървеж на времето, с това неотменимо и фатално слизане надолу, по склона. . . Но може би всичките тия настроения идват някъде от по-далеч, коренят се в неговата природа, в чувствителността му. В новата му книга се чувствува умората на стария майстор, почти болезнено отсъствува типичната му валерипетровска сръчност и пластика, звучните му рими някъде са отзвъняли. Нещо са побледнели и краските на неговото типично, валерипетровско колоритно изживяване на света. И въпреки това интересът към неговата личност и поезия не се губи.

Във всяка нова своя книга В. Петров се е разкривал като рядък майстор на българския стих, на римите, на стилистичното майсторство. Да похвалиш Валери Петров за неговия „паганинизъм“ то е все също нищо да не кажеш. Защото това си качество той много добре знае и едва ли от това ще се поласкае. Защото, както казват моралистите, човек се ласкае, когато бива похвален за качества, които не притежава. „Паганинизмът“ на В. Петров толкова се е враснал в неговата творческа природа, че беше станал неизменен атрибут на неговото творчество за едно дълго време. Но все пак няма неизменни неща. В последната си стихосбирка Валери Петров губи някои от прежните си черти. Може би той се е уморил да се явява в пъстрите дрехи на Арлекин, в акробатското трико на първоразряден стихотворен майстор. Може би вече не изпитва носталгия по трапеца на стихотворните рискове, обогатили нашата литература с такива изтънчени и виртуозни поетически произведения. Справедливостта налага да се каже, че в някои средни свои творби Валери Петров създаваше впечатление, че при него има „изкуство“ в техническия смисъл на думата. За тия, които са свикнали да разглеждат изкуството като нещо извънредно сериозно, тъжно или весело, понякога аристократично безразлично, не може да си представят как то може да се превърне в някаква „свещена играчка“, в игра, виц, артистична приумица. Някои работи на Валери Петров създаваха впечатление за някакъв ловък фокусник, някакъв необикновено находчив играч върху трапеца на речта, който прави някакви смъртоносни скокове на стиха без наличието на духовни и интелектуални рискове. Но за наша радост това е само едно външно, повърхностно впечатление. Само в някои творби Валери Петров е един изящен версификатор, а в най-големите си поетични прояви той е един голям майстор на стиха, на словесната пластика, на поетичното слово. Думата „виртуоз“ при някои случаи звучи обидно, но при В. Петров е едно гордо прозвище. Тя е признание за един първокласен майстор, обогатил нашата литература с изтънчения поетически творби.

В тая си книга В. Петров се е освободил от блясъка на словесните рапири, от неповторимите валерипетровски рими, които някога даваха толкова голямо очарование на неговия стих. Той вече не иска да бъде така безгрижно звънящ, разточително пластичен, стреми се към едно вглъбено виждане на нещата, към по-голяма простота. И може би под напора на годините и придобитата мъдрост започва да разглежда изкуството като хемингуевски „айсберг“. В много от своите работи той започва пак в стила на стария маниер. На повърхността стои някаква житейска подробност, някакъв незабележим факт на ежедневното „чудо“ на живота, някакъв анекдот, който той бързо извежда до нещо съществено, съдбоносно важно. Той вече по-малко разчита на външния ефект, на артистичния блясък на стиха, отколкото на поетическия текст, на дълбочината на лирическия размисъл. Но макар да са станали видими промени с Валери Петров, с неговия очарователен стих, все пак ние не скърбим, колкото и да ни са привлекателни изгубените багри на „Нощи в Балкана“, „Палечко“, „Детинство“, „На път“, „Край синьото море“. При всякакви метаморфози и

артистични превъплъщения, той си остава един и същ. Той пак е същият асоциативен поет, отдаден на тъжен размисъл, но приветлив и шеговит, ироничен и игрив. В него присъствува и някаква неизменна тъга, която има своите приливи и отливи, в зависимост от времето. Нещо, което засяга самата личност, нейното ранно сформирание, духовните ѝ интереси, засяга кръга на първите впечатления и прочетени книги. Нещо, което е неуловимо, което се крие в тайната на индивидуалността, а не се намира в техническата лаборатория на стиха.

И все пак при тия видими промени, при тоя кратковременен изтичаш живот, при тия изгубени багри, виждаме нещо, което не се изменя у Валери Петров, което ще го съпътства от люлката до гроба, а именно леката му неизменна печал, тънката му резигнация, дозирано-горчивата му ирония. И тая тъга е породена не от убудване на малкото кутре, от изпитване на житейски неудобства върху собствената му кожа. Тук причината се крие в нещо по-дълбоко, почти вродено. Нещо, което той носи отдавна в кръвта си, нещо, с което сме свикнали от студентската му скамейка, с целия негов световен и „медицински скепсис“, както се изразява един наш критик. Той сякаш носи в себе си същата оная тъга, която някога откри Хайнрих Хайне и я нарече така сполучливо „зъбобол на сърцето“, която излъчваше неприветливият представител на „артистичния песимизъм“ Артур Шопенхауер, която даже засега хора от типа на Горки и го накара да насочи малкия си „барабанлия“ към сърцето си през някои слаби, коварни мигове на живота му. Същият Горки остави записката, че за смъртта му е виновен немският поет Хайнрих Хайне, който изменил тая болест, наречена от него „зъбобол на сърцето“. А може би тая болест е още по-стара и свещена. Може би тя се крие в мъдрите книги на Еклезиаста, в които се твърди, че който трупа много знания, трупа много печал. . . Поетът знаеше това — макар и твърде книжно, априорно — много отдавна. Не случайно той писа в своята поема:

Нямаш смътния трепет детински
по жената, позната едва;
знаеш всичко, дори на латински,
и е някак си тъжно това.

Тъжно, тъжно! Четеш за окото,
но до днес не научи, уви! —
как да махнеш с пинсета стъклото,
дето всичко тъй грозно кривй.

Тая тъга у него има много причини: всичко това идва от годините, от изминатото време, от раздялата с младостта, от скъсването с разни илюзии. Пред неговия поглед е паднало „покривалото на Мая“ много отдавна. Но това тънко настроение не е изненада, то го има още и в първите му студентски поеми, където се докосва кръговратът на живота. Но тогава настроенията бяха повече книжни. Дошли по пътя на прочетеното, на военната конюнктура, на депресията, породена от бруталността на фашизма. Но в тия „ненавременни настроения“ имаше нещо априорно, в тях се чувствуваха капризите на едно изтънено съзнание, на една уморена кръв. Те не бяха така опасни, защото бяха плод на една неизконсумирана младост. Но сега положението е по-друго. Поетът не се зачита през жарко лято в тритомния учебник по анатомия, не зубри латински класици, не долавя печалните звуци на „Гаудеамуса“. Тогава пред неговия песимизъм е стояла младостта, вярата, социалните перспективи, всичко това е било силно противоядие на „навременните размисления“. Но сега той бива достигнат от вървежа на годините, от жестоката равностметка на времето, от изконсумираните илюзии. Той става „завистлив“, благородно

ЗАВИСТЛИВ КЪМ ИДВАЩАТА МЛАДОСТ, КЪМ ВЕСЕЛИЯ ПОТОК И НЕИЗМЕННО БЛИКАЩИЯ НОВ ЖИВОТ:

И изведнъж подобно мимолетна
брилянтена звезда в мрак дълбок
от фаровете бял отблясък светна
на рамото на някакъв младок.

И туй бе всичко. За секунда само.
Но как ме парна в нея завистта,
че, ах, не беше върху мойто рамо
тоз женски пръстен, святакъ във нощта!

(«Завист»)

Поетът пак търси неуловимия лик на времето. Но това не му се отдава, както никога не се е отдало на никое живо същество. Колкото повече минава времето, толкова повече се усеща неговият неуловим бяг. Всеки иска да противопостави на тоя поток нещо. Едни противопоставят епикурейство, други произвеждат деца, строят заводи, пишат книги. Всичко съзнателно или несъзнателно иска да се увековечи, да спре разрушението, да задържи изтичащото време. Всеки носи в себе си мечтата за някаква миниатюрна „Хеопсова пирамида“, която иска да остави на потомството, непокътната, неразрушена. Напразно! Всичко е подложено на разрушение. И все пак съществува тая човешка треска да се преодолее потокът на времето, това вихрено, хладно течение, което ни отнема радостта от живота, помрачава миговете на моментното щастие. Демонът на времето е измъчвал мнозина — елини, християнските мислители, византийската историографка Ана Комнина, обитателите на Томас Мановата „Вълшебна планина“.

Като багрена нишка минава проблема за „времето“ през поетическото творчество на В. Петров. Но за разлика от другите, за него не е някакво плоско „времеплаче“, а психологически, философски, при последна сметка житейски проблем. Сблъскването с тоя проблем някога е помрачило голобрадия юноша. Сега с тоя проблем поетът се сблъсква, но той се отнася към него така остро, болезнено песимистично, но с известно примирение, с известната, типичната валерипетровска шеговитост и закачливост:

търси се чувство, обхванало
някога някой си млад,
търси се нещо, останало
двайсет години назад!

(«Търси се...»)

Всяко време си има своите интелектуални болести. Една от най-тънките интелектуални болести е „търсенето на изгубеното време“. Но тя е печална привилегия само на избрани духове. Тя бяга от ония едноизмерни хора, които разглеждат човешкия живот като някакъв плосък възход. От тая болест В. Петров се е заразил много рано и тя не го напуска, той е прекарал всички други детски болести, морбилита и шарки, но тая не го напуска, тя е неизменния му спътник. Сякаш другите стихове, които пише той, идват да прикрият основно настроение или по-точно да внесат някаква идейна и жизнена компенсация.

В първите си поеми В. Петров приличаше на някакъв любопитен дух, който току-що се е събудил за живот. И действително за поета всичко е интересно, колоритно, повод за артистично изживяване или фантазни изблици. Тогава за него животът, въпреки отделните му трагични моменти, бе някаква „приказка в рококо“. Въпреки че понякога се прокрадваха песимистични сензации, веселото шествие на Палечко продължаваше. Палечко продължаваше да рисува с весело перце върху прозореца на българската литература.

За него всичко бе живописно, обект на остроумни находки и неочаквани съставки. Но има неща, които и най-лекокрилия поетически дух са в състояние да накарат да изтърпне, да се сгърчи от болка, щом се докосне до тях. Поетът, колкото и да е въздушно същество, не може вечно да бъде немирника Пук, а заобикалящия го живот някакъв непресекащ възшебен „сън в лятна нощ“. Пред поетите обикновено се разкриват бездните на социалния живот или метафизичните бездни на битието. В тая амплитуда обикновено се движат те, в зависимост от възрастовите особености, от психологията на възрастта. Обикновено в младите си години поетът е склонен да гледа по-внимателно в социалния живот, по-остро реагира на неговите прояви. Но с течение на времето той все повече се вглъбява в себе си. Своеобразното при В. Петров е това, че при него тия неща са твърде „омесени“ от най-ранна възраст. Той се състои от няколко пласта, както се състоят от няколко пласта и някои от ранните му творби. Някои от първите му поеми имат двоен план, приближават се до типичните „два етажа“ на романтизма. Капризното, фантазното, приказното, романтичното, битово жанровото, изведнъж се заменя с чисто революционни ситуации, със сурови картини на борбата (Палечко). Същото нещо забелязваме и в поемата „Juvens dum sumus“, където имаме също капризна смесица от младост, философия, резигнация, метафизика, борба. Там има чисто метафизически моменти, като оная сцена със зародишите в спиртните стъкла. Но на нищо В. Петров не се отдава до край, той е чужд както на чистия артистизъм и естетизъм, така и на насладата от метафизически постройките. При последна сметка у него преобладават пластичните дарове. Имаме чувството, че когато той засяга волно или неволно някоя съдбоносна въпроса на битието, той бърже се отдръпва, не смее да отиде докрай, не им се „отдава“ безрезервно. Сякаш той не може докрай да се отдаде на някаква доктрина, защото той е чужд на патоса на едностранчивата страст. Той има вътрешното устройство да бъде един великолепен, чист артист, но съдбата го е поставила в друго време. И колкото той е артист, толкова е и идейник. Той пробожда противника си не с тежки, медни, варварски оръжия, а с някаква елегантна рапира. Но той може да бъде социално нападателен, идейно директен, когато времето и животът наложи това („На път“). Войната, похлупакът на фашизма, расистките закони, бруталните методи, атмосферата, която се характеризира с това „въздух не достигаше“, караше скептичното дете да страда, да се съобразява, да играе на гоненица с цензурата. Не могат да се забравят в тия години преследванията и жестокостите, извършени над борците за народна свобода, тъмновишневите надписи: „Шпионите дебнат и слушат“, цялата мерзка атмосфера на фашизма, която трови всяко честно сърце. Тогава създателят на студентската поема изпада в депресивни настроения, в миг повярва в баналната игра на кръговрата, която е противоположна на диалектичната философия, отправя ни направо към библиейската мъдрост, че няма нищо ново под слънцето и луната. Но след дълго идва новият живот, той бърже разсейва песимистичните утайки на 1943 г. На улицата на неговото поколение настъпва празник, оня велик празник, който беше така мечтан и за който редица поколения дадоха кръвта си и най-добрите си години. Улиците на нашия след-деветосептемврийски живот биват завладяни от „девойките с двете флагчета“, те стават стрелочници на новия ни живот. Това стихотворение на В. Петров за двете съветски девойки изпълва рецитаторските години. По-късно в поемата си „В меката есен“ той направи златиста равностметка на собствения си живот и разбра, че не напразно е живял. И не защото е имал „плиниевска“ вила и малка дъщеря, която обича, но защото е бил преди всичко частица от едно героично десетилетие, преобразило политическата карта на България, дало нови исторически насоки на нейното развитие. Но оттогава насам се

забелязва едно частично затваряне на поета в себе си, в собственото си „аз“, където има натрупани много спомени, резигнации, исторически познания, дошли като резултат на един преосмислен живот.

За известна част от своите размисли и резигнации той има основание. Материал за неговата „крива леща“, за морализаторското му око, са му дали някои несъвършенства на живота, вечния опортюнизъм на младите поколения, когато „разберат“ живота, „усещат къде зимуват раците“. . . . Поетът прочел статия и тя го отблъсква със своята „нагаждаческа“ очевидност:

Зная го тоз момък. Беше време,
порив го владееше висок,
а сега, подлецът му, да вземе
да извърши цирковия скок!

Лъх, отблъскващ от красиво цвете.
Грозен грак от шарени пера.
Млади хора, ей, не ни правете
тези недостойни номера!

(«Една статия»)

Сякаш в наше време се превъплъщава старата история, описана от Балзак. И разбираш, че Люсиен де Робанпре или Растиняк не са изчезнали с края на „Изгубените илюзии“ или на Балзаковата епопея. Понякога животът със своя вечен опортюнизъм наново превъплъщава тия вечни типове на безхарактерността, суетата, нарцисизма, карьеризма, хвърля ги при други времена и обществени пластове. Но където да се явят тия силуети на балзаковската характерология те винаги засягат, нараняват чувствителните души, чийто патрон не е двуличният римски бог Янус и искат да стоят настрана от известните „вертепи на мисълта“, така познати от Балзаковите романи.

В. Петров се наранява, защото е чувствителен, защото още вярва в благородния слог на писателя, в мисията на изкуството. Той не страда от болестите, свързани с дехуманизацията. Неговата идейна култура го държи далеч от всякакви „дехуманизиранни поети“, които са се примирили с инфлацията на чистите човешки ценности в нашия век. Той желае да воюва за чисти човешки ценности и затова често се наранява, както е случаят с последната му книга. Той някога като зайче играеше на криеница с фашистката цензура. Сега при всяко външно нараняване се крие в своята раковина. И при него привлекателното е това, че макар да е видял през живота си толкова социална мерзост, от това той не е станал изящен циник, който с вулгарна усмивка посреща превратностите на живота и времето. Напротив, от неговите уста не се изгубва приветлива усмивка, но под напора на годините и виденото, тя става все повече дискретна и печална. Той вс еповече се обрича на някакво съзерцание...

Поетът вижда, че въпреки професионалните усърдия на естетите и учителите на човечеството, съществува и една маса, на която са по-близки низките вкусове, уличната „естетика“, мелодрамата, отколкото истинските сфери на голямото изкуство. И той проверява това на фона на най-масовото изкуство, което може да бъде и „фабрика за сънища“ (Иля Еренбург), и силно оръжие за естетично и нравствено усъвършенстване на човека. Съприкосновението с долнопробни вкусове, плоски критерии е направо неприятна работа. Това понякога дълбоко наранява, ако човек е поет, ако притежава рафинирана култура, ако се казва Валери Петров. Такъв ценител в случая се превръща в някакво самотно, жалко островче. В стихотворението „Японския филм“ се възмущава не киноматографистът, филмовият естет Валери Петров, а поетът, който даже няма силата да бъде гневен, а само тъжно примирителен. Той няма силата на ювеналовската страст да заклеими позорните зрелища на невежеството. Той е уморен от съзнаване неблагоприятната мисия на изкуството:

Сега вървете към вратите,
шумете, смейте се на глас —
докрай, додето разцъфтите,
ще мъкнем влагата към вас!

(«Японският филм»)

Но това е нищо в сравнение с някои по-големи сентенции, по-горчиви размишления за човека, за човечеството, за краха на просветителската мисия на XIX в., че човек ще стане по-добър от само себе си, от съприкосновение с литературата, музиката, изкуството. XIX век е век на небивал разцвет на човешката култура, но и създател на редица митове. Той създаде лъжливата представа за човешкия прогрес като някакъв нескончаем възход, като някаква спирала на хуманистично омиротворяване на света. XX век трябваше горчиво да се разплаща за тая илюзия, която се разся в „горещите“ лагери на авторитаризма, хитлеризма. В неговата огнена паст бяха погълнати много хуманисти от цвайговски тип, много културтрегери от старата школа, повярвали така безрезервно някога на писменото слово.

Зад това привидно леко стихотворение „Макс и Мориц“, почти във вале-рипетровския стил на забавна занимателност и поука, се крие в действителност дълбока резигнация:

Вчера снимка от войната
ми попадна подръка:
два ухилени солдата,
три греди, една дъска —

сякаш нова лудория
в макс-и-морицовски стил,
сякаш старите ония
Вилхелм Буш им е простил

и те пак са живи тука,
даже станали мъже:
Мориц е завинтил кука,
Макс подава му въже

и на снимката забавна,
виж ги, бесят с весел смях
две момчета, неотдавна
чели книжката за тях.

Валери Петров е използвал популярния образ, за да създаде зловещия лик на тия възрастни Макс и Мориц, които вече не правят детски пакости и лудории, а вършат звярства, създават ежедневни прецеденти на модерно варварство. И няма значение къде се намира тяхната арена на действие: Дахау, Майданек, Освиенцим, Гърция, Виетнам. Реалната „стойност“ на едното и другото е една и съща. Някога, когато сме чели забавните истории на немския поет и художник Вилхелм Буш, сме примирали от смях. За това е допринасял и авторизираният превод на нашия незаменим Елин Пелин. И вса пак нещо ни е помрачавало лицето, прекъсвало е в миг веселата игра: Края. Тоя „край“ ни се е струвал малко недидактичен по-късно.

Има нещо жестоко в това, авторът да убие своите герои, пред невинния поглед на нашето детство. Но след като видяхме много неща, когато се убедихме в невеселите „лудории“ на вече възрастните Макс и Мориц от есесовски тип, нищо не намираме „неморално“ в края на вилхелмбушевската история. Законността на тоя край ни подсилва и стихотворението на В. Петров, което е асоциативно от край до край, лишено от пунктуация, но изпълнено с горчив размисъл за човека. Но той е далеч от идеала на „горчивия кестен“ на франкфуртския мислител. Да бъде песимист му пречи неговата социалистическа идеология, хуманистическата му закваса, силата и слабостта, че вярва, убе-

ден е в благородната мисия на човека и изкуството. Но тук може би невидимо над него ще се надвеси лукавата сянка на Макиавели, който ще му прошепне: „Хората дотогава няма да бъдат добри, докато не бъдат принудени за това. . .“

Валери Петров е повече поет и артист (макар и уморен), отколкото чист философ, личност, обхваната от патоса на историческата дистанция. Разбира се, като всеки по-чувствителен поет, на него му е трудно. В такива случаи той иска да се скрие в своята изящна раковина. Валери Петров живее в своята уютна, духовна вила. Оттам се любува на светските работи, изпълнен е с исторически промисъл и стоицизъм. С течение на времето той почва да губи вяра в „разума“ на историята, разбира, че тя има много превратности, че някои неща стават в противовес на мечтите ни, интимните ни помисли и възжелания. В стихотворението „На себе си“, той се мъчи да сложи върху си бронята на историческото мислене, но явно, че се измъчва от нейната тежест. Всичко това не съответствува до край на сензитивната му природа, на иронията му, на подвижния му ум. Той иска да бъде философ не по-кръв, съдба, призвание, а с предпазна цел. И в подбора на средствата е твърде наивен и ни прилича с нещо на ония деца, които обичат в тъмното да пеят, за да прогонят страха. . . Явно поетът изпитва страх, болка от живота, затова се мъчи да бъде такъв, какъвто не е (за разлика от „прокълнатите“, които изпитваха висше блаженство от това, каквото са), а именно философ-стоик, епикуреец, от епохата на упадък, на духовното епигонство. За подобен род „дейности“ са предназначени други хора, не тия с духовното устройство на автора на „Палечко“, това не е дейност за един такъв изящен, ювелирен поет като Валери Петров. Тия редове са повече симптом на духовен и нравствен смут, но не могат да бъдат програма за личността като неговата.

Бъди философ и при нужда веднага
за някой цитат от Тацит си спомни —
такъв исторически поглед помага
и прави по-дълги човешките дни.

Тук има много горчивина и самоирония, тук е нарисуван леко с пастелни тонове полускептичният профил на поета. Но едва ли тия рецепти могат да бъдат някаква трайна противоотрова. И въпреки всичко на възпитаника на Медицинския факултет, на латинската реч, на прашните фолианти на Тацит и Сенека му са по-близки Пушкиновите „пируващи студенти“, отколкото горчивия плод на историческото познание. Той може да намери само временно успокоение в точните, но хладни анали на историята. Тоя прословут „патос на дистанцията“, с който са били заразени и по-големи личности, не прави човека по-щастлив, особено не услажда земните му дни. Поет като Валери Петров, с остър аналитичен ум, с будно гражданско чувство, с изящен стих и тънко „стило“ не може и не бива да се гипсира преждевременно в собствения си интелектуален мавзолей. И тук искаме да направим един лек укор към тоя наш любим автор, който ни е запленил от младите ни години със своята изящна игра на стиха и артистична глума. Някога той живееше с повече неща. Те бяха неизмеримо по-големи, те се казваха: България, борбата срещу фашизма, усилените години на социалистическото строителство, преодоляването на култа, свежия въздух на родната, ретроспекцията на героичното минало. Подобно поетическо поведение на блестяща самоизолация бихме го оправдали, ако у тоя автор не живееше образът на „папанинци“, на тунгузите, които четат Пушкин, ако не беше ни завещал толкова великолепно граждански „честушки“. Поетът може да намери нови теми, нови източници за вдъхновение. И тук той може да прояви своя артистичен подбор. Сега поетът живее с възпоминанията и изтичащото време, с моралната резигнация и болките на несъвършенството, с мигновените, импресионистични усещания за изплъзващия се

живот. Но затишието на лаврентинската вила на Плиний Млади не може да бъде идеал за всички. А при последна сметка и на поет като Валери Петров.

По-рано Палечко беше прекалено умен и изтънчен за годините си. Той беше някакъв гном, който познаваше безмълвния вървеж на хилядолетията. В него имаше някаква предопитност, априорно познание. Ние пак чакаме от поета мъдрост, но по-жизнена, не така изтънчено резигнираща. Иначе все повече ще се появяват дългите сенки на залеза, неприветливият лик на старостта. Имаме лошото чувство, че поетът, унесен в ненавремenni мисли и настроения, обхванат от очарованието на някаква златиста есен, губи енергията да се бори срещу негативните процеси на изменящия се свят.

Дните есенни вече започнаха
и ми идва на ум старостта.
Нищо. Нека се смесват на плочника
жълто слънце и жълти листа.

Още пръстите търсят писалката,
още радва ме топлият ден.
Само дето смушава ме малката
аналогия с други край мен.

Млади хора, на помощ елате ми
в една есен подобна на таз,
шом напуснат ме сетните атоми
на живеца, заложен във нас.

„Стоп! — кажете ми. — Почнал е залеза.
Всички стихове вече да спрат!“

(«Гореща молба»)

За щастие на Валери Петров и неговите многобройни почитатели сред литературния свят, едва ли тая дума, която раздаваме така изобилно за други, можем да отнесем към неговия късен, печален адрес. Поет, който има подобно съзнание и самокритично чувство за себе си, едва ли някога ще познае пълна духовна умора и естетическа апатия.

За нашата литература тоя проблем „млад“ и „стар“ е твърде съдбовен. За щастие в нашата страна живее млада нация, която познава много поети, млади не само по възраст, но и по дух. Поради тежките условия на революционна и социална борба, миналото ни отне много надеждни и свидни млади таланти. Техните юношески черти и непоковарени сърца можем да срещнем днес във великия пантеон на нашата поезия. Към други съдбата е била по-благосклонна, макар и на възраст — тя ги дари с млад дух. Има и такива, които много трудно се примиряват с настъпващата старост. Един от тях беше Н. Фурнаджиев, когато виждаше как се изплъзва от ръцете му времето. Но за разлика от други Валери Петров има не само биологическо, психо-физическо усещане на изтичащото време, но и философско измерение за времето. Възможно е всесилното време и него да промени, да ни нарисува със своите неумолими багри и неговия бъдещ портрет. Но ще бъдем щастливи, ако поетът познае студенина само в ума си, а не в сърцето си.